

Дәріс № 9. Халықаралық саясат және Халықаралық ұйым

Дәріс жоспары:

1.Халықаралық ұйымдар-халықаралық саясаттың ажырамас бөлігі ретінде.

2.Халықаралық ұйымның қалыптасу тарихы

Дәріс мақсаты: Халықаралық саясатта халықаралық ұйымдардың жұмыс істеуі және маңызын түсіндіре алады. Бірінші және Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі қырғи қабақ соғыстың халықаралық ұйымдардың пайда болуыда және дамуындағы ролін түсіндіре алады. Халықаралық ұйымдардың тарихи өткенін тек қана конъюнктурлық шарттардың философиялық пікірлерін зерделей алады. Сонымен қатар, актор мәселесі, халықаралық ұйымдар, индивид, ТНК, саяси сипатты үкіметтер радикал ұйымдар, Ұлттар Лигасы, БҰҰ, ЕО, НАТО, Вудро Вилсон, КСРО I.Дүниежүзілік соғысы, II.Дүниежүзілік соғысы секілді тақырыптардың жай- жапсаырын түсіне алады.

Оқытудың техникалық құралдары: слайдтар, презентациялар, электрондық оқулық.

Дәрістің оқыту әдістері мен түрлері: проблемалық оқыту технологиясы, дамыта оқыту технологиясы.

Дәріс мәтіні:

Халықаралық қатынастар және халықаралық қатынастар пәнінің негізгі пікірталастарының бірі - актор мәселесі. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық аренада пайда болған алуан түрлілік, реалистік көзқараспен айтылған ұлттық мемлекет халықаралық қатынастардағы «жалғыз актор» болып табылады деген көзқарасқа қарсы тұра бастады. Мемлекеттердің жалпы соғыстарды, ең алдымен екі дүниежүзілік соғысқа тосқауыл бола алмауы, керісінше, дағдарыстар мен соғыстарға әкелетін процестерді жеделдетуі халықаралық саясатта туындайтын мәселелерді шешу үшін әртүрлі бағыттардың пайда болуына себеп болды. Осы бағыттардың нәтижесінде қалыптасқан ресми және азаматтық институттар көлік және коммуникация саласындағы жаңалықтармен жаһандық қолдаушылар таба бастады және мемлекеттер сияқты жаһандық немесе аймақтық мәселелерге әсер ете бастады. Бұл жағдай уақыт өте келе халықаралық актордың түрлерін арттырып, халықаралық қатынастардағы негізгі талқылау тақырыптарының бірі «актор проблемасын» тудырды.

Актор мәселесі халықаралық қатынастарда мемлекеттерден басқа әртүрлі құрылымдар белсенділік танытқанда пайда болды. Жаһандану үдеп, тереңдей түскен осы кезеңде мемлекеттердің шекарасы одан әрі әлсіреген сайын мемлекет басты актор емес деген пікірді жақтаушылар саны күн санап артып келеді. Әсіресе көлік және байланыс саласындағы бас айналдырар дамулар, жеке тұлғалар, көпұлтты компаниялар (ҰҰ) және жаһандық үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ) және мемлекеттер мүше болып табылатын аймақтық және халықаралық ұйымдар белсенділіктерін арттырып, өлшемдерін де өзгертті. Осы тұрғыда халықаралық қатынастарда туындайтын мәселелердің шешімін іздеуді жеделдету мақсатында акторлардың түрлері көбейе бастады. Мемлекеттердің халықаралық аренада туындайтын проблемаларды шешуге қабілетсіздігі немесе ынтасыздығы мұндай құрылымдардың санын жылдам арттырды.

1. Халықаралық ұйымдар жаһандық саясаттың ажырамас бір бөлігі

Халықаралық ұйымдар (ХҰ) мәселесі халықаралық қатынастар пәнінің динамикалық және даулы мәселелерінің алдыңғы қатарында. Пікірталастың орталығында Халықаралық ұйымдардың мемлекеттерге әсері және олардың орындаушылық күшке ие болу мүмкіндігі жатыр. Халықаралық ұйымдар саясат жасай алады және құрылған саясатқа әсер ету арқылы мемлекеттерге санкциялар салуға құқылы. Жаһандану әлемінде Халықаралық ұйымдардың күннен-күнге тиімділігін арттыру фактісі мемлекеттердің егемендігін даулы етеді және бұл институттар халықаралық саясаттың белсенді субъектісі ретінде көрінеді. XIX. Ғасырдың маңызды оқиғаларының бірі болып табылатын өнеркәсіптік революция мемлекеттердің энергияға деген қажеттілігін арттырып қана қоймай, олардың бір-бірімен өзара әрекеттесуін де жеделдете түсті. Бұл жағдай мемлекеттерді ортақ мәселелер мен

мақсаттарды жүзеге асыра алатын жүйелерге әкелді. Дегенмен, үлкенді-кішілі ұйымдар 19 ғасырда пайда болғанымен, ұйымдардың нағыз өрлеуі I. және Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін орын алды. Соғыс құбылысының бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін де, екінші дүниежүзілік соғыстан кейін де өзгере бастағаны. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін пайда болған қырғи-қабақ соғыс халықаралық қатынастарда пайда бола бастаған мәселелерді шешу үшін әртүрлі құрылымдардың қажеттілігін тез арада сезіндірді. Бұл жағдай Халықаралық ұйымдарға сұранысты арттырды. Соғыстың майданда да, майданның артында да үлкен қирауын білдіре бастауы мемлекеттерді «Бейбітшілік» үшін алға қойған балама идеяларға итермеледі. Әсіресе, Бірінші дүниежүзілік соғыс жүріп жатқан кезде АҚШ-тың сол кездегі президенті Вудро Вильсонның соғыстың себептері мен оның алдын алу туралы ұсыныстарын қамтитын он төрт қағидасы соғыстан кейінгі халықаралық ұйымдарды құруда жетекші рөл атқарды. Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық аренада белсенділік танытқан идеалистердің негізгі көзқарасы мемлекеттердің мәселелерін шеше алатын/талқылайтын немесе делдал қызметін атқаратын институттың жоқтығы болды. Мұндай ұйымдардың алғашқы үлгісі болып саналатын 1815 жылғы Вена конгресінен кейін құрылған Рейн өзені комиссиясынан кейін үкіметаралық ұйымдардың саны тез өссе, 1919 жылы құрылған Ұлттар Лигасы (ҰЛ) болды. Алғашқы құрылған шынайы халықаралық ұйым ретінде пайда болды. Бүгінгі таңда ұқсас ұйымдардың саны төрт жүзден асады.

Әрбір халықаралық ұйымның мақсаттары, ұйымдық нысаны, өкілеттіктері, мүшелері және т.б. ол әртүрлі себептерге байланысты бірегей құқықтық құрылымды көрсетеді. Сондықтан халықаралық ұйымдар өздерінің барлық егжей-тегжейлерімен белгілі болғысы келгенде, бүгінгі күні халықаралық ұйымдар немесе құқықтық деректер тұрғысынан салыстырмалы құқық саласын еске түсіретін халықаралық ұйымдар. Институттар деп аталатын ғылымның арнайы саласы қолданылады. Уақыт өте келе тиімділігі тез артқан халықаралық ұйым - бұл мемлекеттер құрған одақтар, бірақ оларды құрайтын мемлекеттерден өзгеше және үздіксіз ерік-жігерге ие. Халықаралық ұйым заңды тұлға және халықаралық құқық субъектісі болып табылады. Құрылу мақсаты; әскери, экономикалық, саяси немесе коммерциялық болуы мүмкін. Халықаралық ұйымның негізгі мақсаты – режим орнату. Ол белгілі бір әрекет саласында ұлттар ұстанатын ережелер, процестер, процедуралар, функциялар мен мінез-құлық үлгілерінің жиынтығы ретінде анықталады. мемлекеттер; Олар жалғыз шешілмейтін және аймақтық немесе жаһандық ынтымақтастықты қажет ететін мәселелерге қарсы ұйымдасқан түрде әрекет ету қажеттілігін сезінеді.

Клайв Арчер де халықаралық ұйым «екі немесе одан да көп егеменді мемлекеттердің (үкіметтік немесе үкіметтік емес) мүшелерінің ортақ мақсаттарына қол жеткізу үшін әрекет ететін және олардың арасындағы келісім бойынша құрылған «үздіксіз және ресми» құрылымдар ретінде анықтайды. Халықаралық ұйым түсінігін кең мағынада алғанда, халықаралық деңгейде жұмыс істейтін, коммерциялық мақсаттарды көздемейтін және бірнеше мемлекетке қатысты біріктірулердің барлық түрлері, бірақ мемлекеттік сипатта емес екендігі. Халықаралық ұйымдарға келетін болсақ, ол әлі тәуелсіз пән болмаса да, енді тәуелсіз пән емес. Негізінен белгілі бір пәнге, ғылым саласына немесе кем дегенде зерттеу саласына қатысты екені түсініледі. Алайда халықаралық ұйымдарды институт-ұйымдар деп атағанда, бұл мәселе бірден түсініктеме береді. Жалпы, халықаралық ұйымдарды барлық зерттеулерде ең алдымен,

1. Үкіметтерді өкілдік ететін ұйымдар
2. Үкіметтік емес халықаралық ұйымдар,
3. Трансұлттық компаниялар деп үшке бөлу арқылы анықтауға тырысады. Басқаша айтқанда, шартты түрде, мемлекеттерді ресми түрде өкілдік ететін ұйымдар, коммерциялық емес халықаралық үкіметтік емес ұйымдар және коммерциялық халықаралық компаниялар үшке бөлінеді.

Біз халықаралық ұйымдарды басқа тұрғыдан келесідей жіктей аламыз:

1. Егемендік тұрғысынан: а. БҰҰ сияқты халықаралық ұйымдар; б. ұлттықтан жоғары ұйымдар, ішінара ЕО жағдайындағы сияқты.
2. Географиялық шығу тегі немесе мүшелігі бойынша:
 - а. жаһандық (БҰҰ),
 - б. субжаһандық (НАТО) және с. аймақтық (NAFTA) ұйымдар.
3. Ресмилік тұрғысынан:
 - а. үкіметаралық-ресми (БҰҰ),
 - б. үкіметтен жоғары,
 - с. үкіметтік емес немесе халықаралық үкіметтік емес ұйымдар (Гринпис, Amnesty International)
4. Мақсатына қарай:
 - а. жалпы мақсат (БҰҰ),
 - б. арнайы мақсаттағы: саяси (Араб лигасы), экономикалық (АСЕАН), коммерциялық (ДСҰ), мәдени (ЮНЕСКО), әлеуметтік, діни және қауіпсіздік/әскери (НАТО) мақсаттардағы халықаралық ұйымдар.
5. Әкімшілік құрылымы бойынша;
 - а. Қатаң бюрократиялық құрылыммен (АБ),
 - б. Икемді құрылым (АСЕАН).
6. Заңдылық-заңдылық тұрғысынан:
 - а. Халықаралық құқықпен заңды деп саналатын немесе халықаралық қоғамдастық (UPB) заңды деп санайтын ұйымдар,
 - б. Заңсыз ұйымдар (Әл-Қаида)

Біз халықаралық ұйымдарды мемлекеттерден ажырататын белгілерді төрт тақырып бойынша санауға болады. Біріншіден, халықаралық ұйымдарда оның толық юрисдикциясы бар ел де, ұлты бойынша оған байланысты адамдар қауымдастығы да жоқ. Екіншіден, халықаралық ұйымдар мемлекеттердің бірлігі ретінде империум деп аталатын бұйрықтар шығаруға және оларды мәжбүрлеуге құқығы жоқ. Үшіншіден, мемлекеттердің дүниеге келуінен айырмашылығы, халықаралық ұйымдардың пайда болуы мүше мемлекеттердің осы бағыттағы нақты ерік-жігерін мәлімдегенде ғана жүзеге асады. Төртіншіден және соңғысы, халықаралық ұйымдардың құқық субъектілігі өзінің мақсаты бойынша шектеулі болғандықтан, ол мемлекеттердің басым көпшілігінің толық және айрықша өкілеттіктеріне қарағанда, әр ұйымда өзгеретін функционалдық құрылымы бар.

Берил Дедеоғлу халықаралық ұйымның ортақ ерекшеліктерін төмендегідей санайды: Ұйым абсолютті жазбаша құқықтық құжатпен өмірге келеді. Бұл құрылтай құжаты ұйымның мақсаттарын, оның қызмет ету әдістерін, қатысушыларының ерекшеліктерін, оның институционалдық құрылымын және шешім қабылдау әдістерін қамтиды. Әрбір ұйым ресурстарды алу тәсілін әзірлеуі керек, бюджеті бар және барлық қатысушылармен бірге бюджеттік баптар жасалады. Әрбір халықаралық ұйымның кем дегенде бір орталығы, атқарушы органы және жалпы ассамблеясы бар және оның институционалдық құрылымына, құрылу мақсатына және болашақ қажеттіліктеріне сәйкес ұйымдастырылған. Ұйым бірін-бірі толықтыратын ойыншылардың немесе бір-біріне ұқсас ойыншылардың ассоциациясына негізделген. Ұйым қолдану саласы мен түріне қарай ерекшеленсе де, өз мүшелерінің арасында функционалдық байланыстарды орнатады. Халықаралық ұйымдар халықаралық құқық пен халықаралық әдет-ғұрыпты құрайды.

Халықаралық ұйымдардың тарихы жеке тұлғалардың, топтардың, компаниялардың немесе үкіметтердің халықаралық деңгейдегі көптеген ынтымақтастығы бүгінгідей жүйелі болмаса да, олар бұрын да пайда болды. Дедеоғлу бойынша «Біздің эрамызға дейінгі 3100 жылы Шумер қала мемлекеттері Лагафл және Умма және біздің эрамызға дейінгі 478 жылы құрылған епті Делос лигасы арасында құрылған қорғаныс пактісі бүгінгі

НАТО-ға ұқсас қауіпсіздік ұйымдарына ұқсайды және қауіпсіздікке негізделген бұл бастамалар, мысалы, функционалдық ұйымдар үшін үлгі, өйткені олар киелі жерлерді бірлесіп күтіп ұстау сияқты мәселелерде де белсенділік танытты. Түркиядағы халықаралық ұйымдар мәселесін зерттеушілердің бірі Мехмет Гонлуболдың айтуынша, «мемлекеттердің халықаралық аренадағы ортақ мәселелерін шешу үшін ұйымдасуы халықаралық ұйымдардың дүниеге келуіне әкелді». Орта ғасырларда жазылған алғашқы бітімгершілік ұсыныстарының негізгі мақсаты христиан билеушілері арасындағы қақтығыстар мен көреалмаушылықтарды реттеуге тырысу және Еуропада тұрақты бейбітшілік орнату болды. Дедеоғлу да осыған ұқсас түрде мынаны жазады. Орта ғасырларда дамыған теңіз және сауда құқығы, әсіресе, қала-мемлекеттер арасында келісімдер жасауға мүмкіндік берді және Балтық жағалауындағы коммерциялық қалалар құрған Ганзалық лигадағыдай көпұлтты одақ түрі сауданың ұйымдастырылуына әкелді. Крест жорықтары Бұл бір жағынан көпұлтты армия құру идеясымен көпұлтты коммерциялық қызметтің дамуына ықпал етсе, екінші жағынан белгілі бір құндылықтар жүйесімен ынтымақтастық бастамаларын қолдаудың маңыздылығын көрсетті.

Пьер Дюбуа өзінің «Қасиетті жерді құтқару» (*De Recuperatione Terre Sancte*, 1306) кітабында Рим Папасының басшылығымен «Христиандар Одағы тұрақты бейбітшілік әкеледі» деп мәлімдейді. Рим Папасының Толузада өтетін кездесуге ханзадаларды шақыратынын болжаған Дюбуа Франция королінің бақылауында болады және князьдердің де қатысатын бұл жиналыста жаңа крест жорығы өтеді. Экспедицияны ұйымдастырудан құрылатын Кеңестің халықаралық дауларды шешуде сол кездегі Халықаралық Сот рөлін атқаруын ұсынды. Данте сондай-ақ «Монархия туралы» («*De Monarchia*», 1308) еңбегінде Еуропадағы тұрақты бейбітшілік үшін Рим империясын жаңғырту арқылы біртұтас үкімет құруды жақтады. Данте, өзі өмір сүрген дәуірдегі бейберекет тәртіпке әкелген жағдай мен адамдық жағдай. Ол өзін әлем азаматы деп санауға кедергі келтіретін жағдайлар «мемлекеттік егемендіктен» туындап отырғанын алға тартты. Дантенің де, Дюбуаның да ұсыныстары еуропалық бірігудің алғашқы жан-жақты ұсыныстары болды. Дегенмен, Дантенің бір патшаның билігіндегі дүниежүзілік федерация құру туралы ұсынысы романтизмнің көрінісі болып қала бергенімен, Дюбуаның Францияның мүддесін алға шығарған федерация туралы ұсынысын іс жүзінде жүзеге асыру мүмкін болмады. Дюбуа мен Дантеден үш жүз жыл өткен соң Эмерик Крус өзінің «Жаңа Кинед» (1623) деген еңбегінде бейтарап қалада (Венеция) барлық билеушілердің елшілерінен тұратын мәжіліс құруды және мемлекеттердің келіспеушіліктерін де осы мәжілісте қарастыруды жақтады. Крустың айтуынша, бұл мәжілістің төрағасы Рим Папасы мен оның орынбасары, Осман сұлтанының өкілі болады және Иран, Қытай, Үндістан және Африка елдерінен елшілер осында келе жатқанда, мәжілістің міндеті «Дауларды шешу, мүшелерінің мәжілістегі шағымдары және қабылданған шешімдердің орындалуы». Сол ғасырдың аяғында Уильям Пенн 1693 жылы «Еуропаның қазіргі және болашақ бейбітшілігіне арналған эссе» жазды. Ол өз жұмысында Еуропадағы соғысты тоқтату үшін Еуропалық Парламентті (DIET) құруды ұсынды және Еуропаның барлық мемлекеттері осы парламентке өз өкілдерін жіберу керек. Аббе де Сент Пьер, Пенннің ұсынысына ұқсас, өзінің Еуропадағы тұрақты бейбітшілік туралы меморандум (1712) атты еңбегінде христиан мемлекеттері арасында бейбітшілікті сақтау үшін «Сенат» құруды ұсынды. Осыған сәйкес штаб-пәтері Утрехтте орналасқан және жиырма төрт штаттың өкілдерінен тұратын «Сенат» құрылатын болды. Сондай-ақ мәселенің маңыздылығына қарай шешімдер қабылданады. Ол бірауыздан немесе үштен екі көпшілік дауыспен қабылданады, Сенат сот сияқты жұмыс істеп тұрған кезде оның қолбасшылығында халықаралық армия құрылады және бұл армия шешімдерді орындамағандарға қарсы қолданылады. Алайда, XIX ғасырдан бұрынғы халықаралық ынтымақтастық пен ұйымшылдық идеалист ойшылдардың арманы болып қала берді; Саясатпен айналысушылар бұл мәселеге көп көңіл бөлген жоқ. Сондай-ақ:

Ағартушылық және реформалар

кезеңдерімен ұйымдық жобалар мен бастамалардың құндылықтар жүйесі біртіндеп Америка конференциясына (1889), Карусыздандыру конференциясына (1898), Халықаралық жұмысшылар қауымдастығы-I. Халықаралық (1864) сияқты саяси ұйымдар мен Дүниежүзілік Олимпиада комитеті (1856) және Қызыл Крест (1864) сияқты әртүрлі қызмет салаларындағы ұйымдар 19 ғасырды ұйым ғасыры деп анықтауға себеп болды. Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық ұйымдар саласындағы ең маңызды даму Ұлттар Лигасының (ҰЛ) құрылуы болды. Шын мәнінде, Ұлттар Лигасы Бірінші дүниежүзілік соғыстың нәтижесі деп айтуға болады. Ұлттар Лигасы мемлекеттердің үстіндегі мемлекет емес еді, өйткені, онда мемлекеттің элементтерінің көпшілігі жоқ. Оның үстіне, Ұлттар Лигасы мемлекеттер арасындағы одақ, коалиция, федерация немесе конфедерация тәрізді ұйым ғана емес, ол жай ғана конгресс немесе конференция да емес еді. Ұлттар Лигасы құқықидан бұрын көбіне саяси бір құрылым болып табылды. Ұлттар Лигасы соғысты болдырмау үшін құрылған механизм болғанымен, соғысты заңсыз деп жариялап, оны толығымен жойған жоқ. Ол жай ғана соғысты заңмен белгіленген аяда шектеп қоюға тырысты және Билсельдің айтуынша, Ұлттар Лигасының бұл осал тұстарын үш тақырып бойынша топтастыруға болады.

1. Конституциялық әлсіздік: Қоғамның жарғысында соғысқа тыйым салынбаған. Дипломатиялық құралдар мен медиация әдістері қолданылатыны айтылған.

2. Саяси әлсіздік: Шешім қабылдау процесінде «бірауыздылыққа» ұмтылу Ұлттар Лигасының тиімділігін төмендетті.

3. Құрылымдық әлсіздік: Ұлттар лигасындағы күш тепе-теңдігі мен халықаралық тепе-теңдік әртүрлі. Ұлттар лигасының негізін қалаушы Вудро Вильсонның сайлауда жеңілуі және АҚШ-тың оқшаулану саясатына қайта оралуы, Ұлттар Лигасын маңызды негізден айырды. КСРО Ұлттар Лигасына АҚШ сияқты қатыспағандықтан, ұйым халықаралық ұйымнан Ұлыбритания мен Францияның қолындағы аймақтық ұйымға айналды.

Ұлттар Лигасының сәтсіздігі идеалистік ілім жақтаған халықаралық мәселелерді шешуде жоғары құрылымның табысты болады деген тезисін жоққа шығарды, реалистердің дүние қақтығыстар мен күрестен құралған деген пікірінің күшін арттырды.

Деңгейлік тапсырмалар:

1-деңгейдің сұрақтары

БҰҰ: пайда болуы, құрылымы және принциптері. Халықаралық ұйымдардағы мүшелердің ортақ белгілерін түсіндіріңіз.

Мәселелерді шешу үшін БҰҰ Жарғысында қарастырылған бейбіт және мәжбүрлеу шараларын түсіндіріңіз.

ЕО-ны жаңарту және дамыту бойынша күш-жігерді түсіндіріңіз.

Түркия үшін НАТО мүшелігінің үш маңызды мақсатын түсіндіріңіз.

БҰҰ: пайда болуы, құрылымы және принциптері.

БҰҰ басқарушы органдарын атаңыз?

БҰҰ құру туралы шешім қашан және қайда қабылданды?

БҰҰ реформалаудың негізгі бағыттары сізге қалай көрінеді?

2-деңгейдің сұрақтары

БҰҰ басқарушы органдарын атаңыз?

3-деңгейдің сұрақтары

БҰҰ құру туралы шешім қашан және қайда қабылданды?

БҰҰ реформалаудың негізгі бағыттары сізге қалай көрінеді?

БӨЖ тапсырмасы: БҰҰ уставын талдау.

ОБӨЖ тапсырмасы: Халықаралық қатынастардағы мәселелерді реттеудегі халықаралық ұйымдардың ролі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Негізгі әдебиеттер:

- 1.Халықаралық қатынастар теориясының тарихы, 2017, Торбьорн Л. 2.Векторы внешней политики, 2017, К. Токаев
- 3.Diplomasi, 2015, Н. Kissinger.
- 4.Uluslararası İlişkiler ve Dünya siyaseti, 2014, P. R. Vıotti, M. V. Kauppi. 5.Yumusak guc kavrami ve dis Politika, 2013, N. Anaz.
- 6.Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar, 2013, M. Griffiths, T. O'Callaghan, 7.C. S. Roach Ұлы конвергенция: Азия,Еуропа және біргеі әлем логикасы, 2017, М. Кишор
- 8.Бітімгер: Сирия түйіні,Дипломаттың жазбалары, 2017, Н. Онжанов 9.Avrasya Çıkmazı Yeni büyük oyunu kim kazanacak? 2015, O. Gafarlı
- 10.Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin dönüşümü.Anayasal,sosyal ve uluslarüstü demokrasi, 2015, J. P. Cormick
- 11.Rus Dış Politikasında Stratejik, 2014, Halit Mammadov
12. Arap baharı ve Türkiye modeli tartışmaları, 2014, Kireçci M. Diplomaside erdemli güç, 2014, A. Gül
- 13.Нужно ли Казахстану бояться Китая:мифы и фобии двусторонних отношений, 2014, К. Л. Сыроежкин
- 14.Ресейдің сыртқы саясаты (XI ғасырдың соңы XX ғасырдың басы), 2014, 15.М. Сапарғалиев Devlet, Sistem ve Kimlik, 2013, İ. Dağı
- 16.Uluslararası terörizm ve devlet sorumluluğu, 2013, U. Kedikli

Қосымша:

- 1.Arı, T. (2006). **Uluslararası ilişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- 2.Aydın, M. (1996). “Uluslararası ilişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt. 51, Sayı. 1-4, ss.71-114.
- 3.Gönlübol, M. (1993). **Uluslararası Politika: ilkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: Attila Kitabevi.
- 4.Griffiths, M. (2007). **International Reltions Theory for the Twenty-First Century: An Introduction**, New York: Routledge.
- 5.İskit, T. (2007). **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- 6.Pacteau, S., Mougel, F.C. (1993). **Uluslararası ilişkiler Tarihi**, Çev. G. Üstün, İstanbul: iletişim Yayınlar